

VI. Szegedi Jogtörténeti Napok
báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából

VI. Szegedi Jogtörténeti Napok

**báró Eötvös József születésének 200.
évfordulója alkalmából**

Szeged, 2014.

VI. Szegedi Jogtörténeti Napok
báró Eötvös József születésének 200. évfordulója
alkalmából

Szerkesztette:
VARGA NORBERT

ISBN 978-963-306-392-7

A kötet az OTKA K81512 kutatási program támogatásával készült

Kiadó:
Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Szeged, 2014

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
BATÓ SZILVIA „Ahol társaság létezik, ott büntető törvényeket is találunk...”.....	9
BEKE-MARTOS JUDIT Eötvös József és az összehasonlító jog.....	37
CSÁSZÁR KINGA Eötvös József és az intézményes nevelés Somogyban.....	49
HERGER CSABÁNE A közszerzemény megosztása a paraszti népréteg körében Baranyában 1848 után.....	67
HOMOKI-NAGY MÁRIA „A gonoszok hatalma nem bennök, hanem a jók gyengeségében fekszik ...”.....	97
KÉPESSY IMRE Eötvös József reformtörekvései a felsőoktatás területén.....	109
KONCZ IBOLYA KATALIN Az oktatás, mint az állam feladata – Eötvös nézetei a művelődéshez való jogról.....	121
NAGY JANKA TEODÓRA A népiskolai közoktatás tárgyában született 1868. évi XXXVIII. törvénycikk jogi kultúrtörténeti hatásai a népi írásbeliség tükrében.....	129
NAGY NOÉMI A nyelvhasználat szabályozása a 19. századi Magyarországon.....	137
PETRASOVSKY ANNA Eötvös József, a Szibenliszt tanítványa.....	151
STIPTA ISTVÁN Adalékok Eötvös József önkormányzat-védő felfogásához.....	157
SZABÓ ISTVÁN Egy elfeledett vallásügyi törvény Eötvös József miniszterségének idejéből.....	165
VÖLGYESI LEVENTE Eötvös József egyházpolitikai tevékenysége és a kultúrharca.....	173

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

**„A gonoszok hatalma nem bennök, hanem a
jók gyengeségében fekszik...”¹**

Gondolatok Eötvös József közjogi elképzeléseiről

Amikor Eötvös József születésének 200. évfordulójára emlékezünk, szükségszerű, hogy elhelyezzük őt abban a korban, amelyben élt, s amelyben politikusi életének tevékeny éveit töltötte. Konzervatív, aulikus arisztokrata családba született, apja – Eötvös Ignác – tárnokmester volt, mely tisztségéről a család meggyengült anyagi helyzete miatt lemondott.² Fiát a kor megszokott módján taníttatta, s nevelőinek köszönhetően a 19. század eszmevilága, különösen a liberalizmus, az egyéni szabadság érvényesítésének gondolata termékeny talajra talált az ifjú Eötvös József személyében.³ Ha csak rövid pillantást vetünk életére, akkor is érzékelnünk kell, hogy a magyar rendi társadalomban és a rendi államban jelentkező valamennyi problémára megpróbált reagálni, de legalább felhívni a politikusok figyelmét az adott kérdésre. A magyar reformkor embere volt, aki születési előjogánál fogva ott lehetett a magyar országgyűlés Főrendi Táblájának ülésein, beleszólhatott az országot érintő feladatok megoldásába, lehetősége lett volna képzettségének megfelelően országos tisztségeket betölteni. Mégsem ezt tette, mert a kormányzati hatalom hivatalnokaként, nem írhatta volna le javaslatait a magyar alkotmányos élet átalakításáról. Bár szeretett volna előbb követként, majd 1848-ban választott képviselőként részt venni a törvényhozó testület munkájában, sem a nemesi vármege közgyűlésén, sem az első népképviselői választás során nem kapott mandátumot. Főrendként, majd pedig az első független, felelős magyar minisztérium kultuszminisztereként mégis meghatározó szerepet játszott a magyar közéletben. Közjogi munkásságát meghatározta az az elképzelése, hogy Magyarország jövőjét kizárólag Ausztriával együtt, perszónálunióban képzelte el. Az apa konzervatív beállítottságát elvetette, de meggyőződéssel vallotta, hogy az ország alkotmányos átalakítása is csak a Habsburg dinasztia uralkodása alatt valósulhat meg. Reform-politikus a szó legnemesebb értel-

---

¹ EÖTVÖS JÓZSEF: *A falu jegyzője*. Kossuth K. Budapest, 2007.

² GERGELY ANDRÁS: *Eötvös József és a Habsburgok*. Világosság. XXXI. évf. 1990. 1. sz. 1. p.

³ PAJKOSSY GÁBOR: *A reformkor*. 227–228. pp. In: Gergely András (szerk.) *Magyarország története a 19. században*. OSIRIS, Budapest, 2005.

mében. A centralistáknak⁴ nevezett csoporthoz tartozott, annak meghatározó tagjává vált, különösen 1844-et követően, amikor a Pesti Hírlap szerkesztését Kossuth Lajos után Szalay László vette át. Eötvös a Pesti Hírlapban megjelenő vezércikkekben fogalmazza meg politikai elgondolásait Magyarország alkotmányos átalakítása kapcsán. Eötvös életművével foglalkozók többször említik, hogy az ország átalakítására vonatkozó elképzeléseit Eötvös nem szerkesztette egy egységes rendszerbe. Velük szemben Fenyő István leszögezi: „A centralista Pesti Hírlap eszmei alaptörekvését elsősorban Eötvös vezércikkei szólaltatták meg, olyan politikai gondolatrendszert képviselve, melynek szemléleti egysége, szempontjainak koherenciája, átfogó hazai és világpolitikai horizontja, társadalomkritikájának és reformjavaslatainak polgári minősége kivételes értékű volt a kor magyar közírásában. Eötvös e cikkekben egy minden ízében szerves szisztémával lépett fel, a jövő magyar államának összefüggő struktúráját rajzolva meg.”⁵ Való igaz, hogy Eötvös nem egy könyvben írta meg javaslatait, az is igaz, hogy bizonyos kérdésekben élete során változott az álláspontja, s ennek megfelelően módosította javaslatait, mégis, ha életművét megkíséreljük egy egészként vizsgálni, akkor abban a következetes, egy ország alkotmányos átalakítására törekvő, a rendi előjogoktól mentes polgári társadalom kialakítását kívánó politikus képe rajzolható meg. Reform-politikusként ellenzékinak számított a 19. század első felében Magyarországon. Ellenzékinak, mert bírálta a minden változást ellenző konzervatívokat, az abszolutista kormányzat támogatóit. Ugyanakkor érdemes ma is megjegyezni az ellenzékéről, mint fogalomról való eötvösi meghatározást, melyet Széchenyivel vitázva írt le a Pesti Hírlap hasábjain. „Alkotmányos országban szükséges, hogy ellenzék legyen [...] Ezen frázis nem annyira politikai bölcsesség, minőnek árultatik, mint inkább egy igen egyszerű ténynek kifejezése [...] mintha mondatnék, hogy egy országnak minden lakói kormányzási tárgyakra nézve egy véleményben nem lehetnek, s e részben alkotmányos és nem alkotmányos országok csak annyiban különböznek egymástól, hogy az utóbbiakban az ellenzék nézeteivel szabadon nem léphet fel; [...] Ellenzék van, s fog létezni a világ minden alkotmányos országában, de az ellenzék név csak a párt pillanatnyi állását fejezi ki, a párt lényege, mi őt minden más pártoktól megkülönbözteti, mindig mélyebben fekszik; az ellenzéki jellem nem létének alapját képezi, hanem csak a körülmények következménye, s ezekkel együtt előbb-utóbb mindig változik...”⁶ Az ellenzékiek között is a centralisták csoportjához tartozott, mivel az ország alkotmányos átalakításáért folyó küzdelemben hitet tett a felelős kormány megteremtéséért, melyhez szorosan hozzákapcsolódott a nemesi vármegyék hatáskörének/hatalmának szükségképpen átalakítása. A központi hatalom megteremtése, s a helyi közigazgatási rendszer átalakítása jelentette a reformerek körében azt az ellentétet, mely a municipalisták és a centralisták közötti különbséget képezte. Ennek a kérdésnek az eldöntése a reformkori országgyűléseinknek egyik meghatározó témája volt. Ahogy Eötvös fogalmazott, nemesi vármegyéink mindegyike egy-egy abszolút hatalmat képezett a maga területén, hiszen a követvái-

⁴ FENYŐ ISTVÁN: *A centralisták*. Argumentum K. Budapest, 1997.; POMOGYI LÁSZLÓ: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. Mérték K. Budapest, 2008. 156.p., PAJKOSSY: 227–228. pp.

⁵ FENYŐ ISTVÁN: *Vezércikkek a centralista Pesti Hírlapban (1844–1845)*. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00386/pdf/itk_EPA00001_1996_01-02_040-065.pdf, letöltve 2015. június 26.

⁶ EÖTVÖS JÓZSEF: *Teendők I*. In: Eötvös József: *Reform és hazafiság II*. (szerk. Fenyő István) <http://mek.oszk.hu/05300/05343/html/02.htm> letöltve: 2015. június 26.

lasztás és a követutasítás rendszerében közvetlenül beleszólási joga volt a törvényalkotásba, a vármegyei közgyűlés statutum alkotási jogával élve megszabhatta a megye mindennapi életét, s egyben bírói hatalmat is gyakorolt. Ítélezhetett a nemesek magánjogi és büntetőügyeiben, a vármegyében élő nem nemesek fölött akár halálos ítéletet is kiszabhatott.⁷ Ha a felelős kormányzást, mint az alkotmányos rendszer egyik alapelvét akarták érvényesíteni, akkor a vármegyék hatáskörét mindenképpen csökkenteni kellett.⁸ Meg kellett akadályozni, hogy a vármegye a maga alkotta statutummal szembefordulhasson a kormányzat szándékával. Eötvös világosan látta, hogy bármelyik eleméhez nyúlnak a fennálló közjogi rendszernek, az Magyarország egész alkotmányos helyzetét megváltoztatja. Ezért tartotta szükségesnek, hogy elsősorban a rendi alkotmány átalakítása történjen meg, amelynek egyik – ha nem – a legfőbb elemét a nemesi vármegye jelentette. Ez mindent megtestesített a rendi állam és a rendi társadalom alapján. A nemesség, előjogainak biztosítása érdekében, gyakran hivatkozott az 1222-ben kiadott Aranybulla ellenállási záradékára, melyet ugyan az 1687. évi országgyűlés eltörölt, de a vis inertiae jogában az egyes vármegyék mégis tovább éltették. A nemesi vármegye ténylegesen mindent megtehetett a nemesi rendért, miközben minden jogától megfosztotta a nem nemeseket.⁹ A vármegyék működését jól ismerte Eötvös, hiszen Fejér megye aljegyzőjeként, békés megyei birtokosként, vagy Pest vármegye közgyűlésében bőséges tapasztalatokat szerezhetett. Mivel három vármegye működését látta „belülről” is, így képes volt felmérni, milyen területeken kell változtatásokat végrehajtani. Irodalmi munkásságának ez az a területe, ahol Eötvös gondolataiban bekövetkezett változások is nyomon követhetők.¹⁰

Eötvös József a liberális alkotmányosságról vallott nézeteit nemcsak politikai tartalmú cikkeiben írta meg, hanem belefogalmazta regényeibe, melyekből szépen kirajzolódik a rendi társadalomról alkotott véleménye. Jogtörténészként talán szokatlan módon Eötvös Józsefnek nem kizárólag a politikai tartalmú publicisztikáit elemzem, hanem az 1845-ben megjelent „A falu jegyzője” c. regénye alapján mutatok rá azokra a liberális eszmékre, amelyek meghatározták Eötvös egész pályáját.¹¹ A falu jegyzőjét jellemzik

⁷ A vármegye büntetőhatalmát jól érzékelteti Eötvös A falu jegyzőjében, amikor pl. Peti cigányt elfogták a pandúrok. „...mindjárt hegedűbe szorították és idehozták. Hisz ki tudja, micsoda szörnyűségeket vihetett volna véghez, ha egész Szentvilmosig eresztik! ha mindig ilyen okos embereket küldenek ki rablóvadászatra, maholnap vége az útonállásnak, mert becsületes ember nem mer kimenni a házából!” 18.p; Viola perének megkezdésekor így jellemezte a megyei törvényszékmagatartását: „...bűnös vagy nem bűnös, az nekünk tökéletesen mindegy! A kérdés csak az, hogy akit elének állítanak, zsvány-e vagy sem. Száz embert ölt-e meg, vagy egyet sem, egymilliót rabolt-e vagy tíz krajcárt, ahhoz semmi közünk, csak azt kérdezzük: zsvány-e, és hogy fogták meg? Ha fegyverrel ellenállt: lógnia kell!” 203. p.

⁸ „a centralisták a népképviselői parlamentnek felelős, központosított kormányzati rendszert összhangba kívánták hozni a szabad községek és városok önkormányzatával, de az ennél magasabb szintű autonómiát annyira veszedelmesnek látták, hogy Eötvös egyenesen 'szerencsétlen Svájcot' emlegetett megvalósítása miatt.” SZABAD GYÖRGY: *Eötvös József a politika útjain*. Századok, 1971. 105. évf. 3–4. sz.660–661. pp.; v.ö. GERGELY: 1. p.

⁹ A nemes és a nemtelen ember jogállása közötti különbséget kiválóan érzékelteti Eötvös, amikor Tengelyi Jónást, Porvár jegyzőjét erőszakkal eltávolították Taksony vármegye tisztújító közgyűléséről, mert nem tudta bizonyítani nemesi jogállását. EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2007. 140–141. pp

¹⁰ GERGELY: 1. p.

¹¹ Sötér István máig meghatározó monográfiája mellett, amelyben többek között Eötvös három nagy regényét is elemzi, napjainkban a jogtörténészek is „bemerészkedtek” az irodalom területére, s Eötvös publicisztikája mellett legalább A falu jegyzőjét is vizsgálat tárgyává tették. ehhez lásd SÖTÉR ISTVÁN: *Eötvös József*,

irányregénynek, a nemesi vármegyéről írt ironikus gúnyrajznak, melyet a romantika szelleme hat át. „A falu jegyzője ábrázolási igénye kiterjed a vármegye mindennapjainak legapróbb részleteire, – tarokk-játszmák, tisztújítás, politikai tanácskozás, főispáni látogatás, zsvány-üldözés, házi intrikák, szerelem: a reformkori megyeélet teljességét foglalja magába a regény. Az alispán házától a tömlőcig, minden lényeges megyei szintér és környezet elénk tárul benne ...”¹² Egyetértve Szegedy-Maszák Mihály megállapításával, mely szerint „Eötvös József manapság jószerivel teljesen ismeretlen, még a műveltebb olvasók körében is”¹³, fontosnak tartom, hogy Magyarország polgári átalakulásáért folytatott küzdelmet irodalmi alkotások segítségével is megismerjük. Eötvös József nézeteinek megismerésében ez azért is lényeges, mert 1839-ben kapcsolódott be az országgyűlés munkájába, felismerte, hogy a magyar társadalmat át kell alakítani, részben a nemesi előjogok megszüntetésével, részben a jobbágyság felszabadításával, melyek a törvény előtti egyenlőség biztosítását eredményezhetik. A Kossuth által alapított Pesti Hírlap indításánál inkább Kossuthot támogatja Széchenyivel szemben,¹⁴ majd egyre inkább Szalay László és Trefort Ágoston mellett a centralisták felé tolódik. Hangsúlyossá válik ez 1844-ben, amikor a kamarilla eltávolítja a Pesti Hírlap szerkesztésétől Kossuthot, s Szalayt bízza meg ezzel a munkával.¹⁵ A Pesti Hírlap centralista hangvétele nemcsak az olvasók számát apasztja le, de a reformerek csoportja is több részre szakad. Eötvös ekkor felhagy a publicisztikával, s a hírlapi cikkekben megfogalmazott nézeteit egy romantikus regény keretei között közli olvasóival. A regény tökéletes keretet ad arra, hogy Eötvös egyrészt bemutassa a nemesi vármegye működését, a nemesi vármegyében élő nemesség és nem nemesi társadalom sorsát és értékeit. Másrészt utat mutasson, merre kell haladnia ennek az országnak, s megrajzolja azokat az erkölcsi értékeket, amelyek egy modern, polgári társadalom számára nélkülözhetetlenek. Ezért emeli ki Sötér is Eötvös nézeteinek jellemzésére: „Oly korban születünk, midőn az, ami volt, fenntarthatatlanná vált, s melyben az új viszonyok, melyek után törekednünk kell, még nem létesíthetők...”¹⁶ majd hozzátette: „A magyar irodalomban hasonlóan egyön-

Akadémiai K. Budapest, 1967., NACSA MÓNKA: *Eötvös József A falu jegyzője című irányregényének erkölcsi, morális vetületéről*. In: Jog és Irodalom. Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák I. (szerk: Varga Norbert), Szeged, 1911. 127–134. pp.; VARGA NORBERT: *A nemesi vármegyerendszer bírálata a reformkorban Eötvös József: A falu jegyzője című műve alapján*. In: Jog és Irodalom. Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák I. (szerk: Varga Norbert), Szeged, 1911. 153–165. pp.

¹² SÖTÉR ISTVÁN: *Eötvös József*, 140. p.

¹³ SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY tudományos előadása az MTA 184. rendes közgyűlésén: *Eötvös József szellemi öröksége* http://mta.hu/mta_hirei/eotvos-jozsef-szellemi-oroksege-szegedy-maszak-mihaly-tudomanyos-eloadasa-131825/letoltve: 2013. május 6.

¹⁴ EÖTVÖS JÓZSEF: *Kelet Népe és a Pesti Hírlap*. Pest, Landerer és Heckenast, 1841. „A ki alkotmányunk áldását e hon minden polgárjaira terjeszteni, ki minden magyarnak törvény előtti egyenlőségét kívánja, ki lemondva kiváltságairól e haza védelmében s terheiben részesülni akar: a haladás embere marad, s a nemzet a Kelet Népe szerzőjének tévedései között rá ismer a Hitel írójára, s azon meggyőződéssel teszi le a könyvét, hogy e viszongások, melyek közte, s a hazának, egy más lelkes fia között léteztek, s mellyeket valós nemzeti csapásként fájlaltunk – soká nem tarthatnak; mert kik egy cél felé haladnak, nem maradhatnak sokáig a nélkül, hogy találkoznának.” 120. p.

¹⁵ PAJKOSSY: *A reformkor...*; GERGELY: *Eötvös József és a Habsburgok*. 2. p.

¹⁶ SÖTÉR: *Eötvös József*, 131. p.

tetű szigorral, kíméletlenséggel, – hasonlóan keserű szenvedéllyel megalkotott művet keveset találhatunk.”¹⁷

A történet egy elképzelt – Taksony – vármegyében játszódik, amely Magyarország bármelyik megyéje lehetne, ugyanúgy, ahogy a regény egyes helyszínei – Porvár és Tiszarét – is megtestesíthetik bármely megye székhelyét vagy egy nemesi uradalmi központot. Mintaként szolgálhattak Eötvös szűkebb családjá és az ismert, baráti viszonyt kialakító nemesi nemzetségek is. Vannak, akik a leírt helyszíneket ténylegesen meglévőként kívánják azonosítani, mások a jogtörténészek feladataként szeretnék meghatározni, hogy a beazonosítást elvégezzék. Eötvös nem véletlenül adott „beszélő” neveket nemcsak szereplőinek, de a történet helyszíneinek is. Nem egy vármegyéről akart ítéletet mondani, hanem a reformkor magyar nemesi vármegyéjét és annak társadalmát akarta megjeleníteni. Ehhez persze szüksége volt arra, hogy földrajzi leírást adjon, mely egy romantikus regényhez hozzátartozik. „Valahol a tiszai alföldön, a Tiszán innen vagy túli kerület valamelyik megyéjében – nevezzük Taksony megyének – , szorosán a folyó partja mellett [...] nem messze három nyírfától, mely kétöles homokdombon áll, ott fekszik Tiszarét helysége, mely a Réty család tulajdona a honfoglalás óta.”¹⁸

A véletlen vagy a szerencse úgy alakította, hogy a nagykállói Kállay nemzetség birtokpereivel foglalkozva, az örökbevallási vagy éppen zálogszerződésekben feltűnő földrajzi neveket, s ezen belül az uradalmi központokat keresve, Napkor, Oros, mint a Kállay nemzetség két ágának uradalmi központja mellett Nagykálló és Kiskálló neve is felbukkant az iratokban. E két helységet ellenőrizve az alábbi írásra bukkantam. „*Bár itt áll a Nyírség csupa hullám dombvidékének szélén, ezt a dombot nem a természet alkotta, nem a szél fújta össze. Több mint 200 éve áll a kállói határban minden vetés tönkrement. 1780 nyarán akkora szárazság volt, hogy a kállói határban minden vetés tönkrement. A jobbágyok [...] kamrai üresen álltak, éhínség fenyegette a családokat. [...] Már vetőmag sem maradt. A kiskállói Kállay család magtárai viszont tele voltak gabonával, búzával, ezért az éhezők Kállay Ferenc földbirtokoshoz fordultak. [...] Sok jóindulatot nem várhattak a kérelmezők, hiszen ekkor javában tartott a 100 éves per a Kállay család és Nagykálló népe között. [...] a kapott terményt a következő évben meg kellett adni vagy ledolgozni. Kamat fejében pedig a család számára épült 14 szobás kúria mellé, ahogyan a barokk kertekben szokás, hordjanak össze egy homokdombot, és annak tetejére építsenek kilátót. De a homok hordásával ne fárassszák a drága igásállatokat, hordják csak össze szépen emberi erővel...*”¹⁹ Mindezt Eötvös a következőképpen ábrázolja: „*A Réty család egyike a leggazdagabbaknak. Fiai született táblabírák. [...] a családot körülengő*

¹⁷ SÓTÉR: *Eötvös József*, 141. p.

¹⁸ EÖTVÖS JÓZSEF: *A falu jegyzője*. 6. p.

¹⁹ Megjegyzendő, hogy a Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai Szabolcs vármegyéről szóló kötetben is említés történik a dombról, csak ott Kállay Bertalanhoz kötik ezt a történetet. Azonban az 1780-as években a Kállay nemzetségnek nem ismert Bertalan tagja. Kállay Miklósnak két fia maradt életben, akik megosztották a török kiűzése után, apjuk által visszaszerzett Kállay birtokokat. Ferenc (1727–1797) a napkori ág megalapítója lett, míg János (1675–1737) az orosi ág atyjának számít.; vö. JÓSA JOLÁN: *Jósa András és elődei*. Nyíregyháza, 1934.; „Eötvös József: A falu jegyzője c. könyve, a vármegyét bíráló, mégis igen szórakoztató romantikus regény. Helyszíne a Kállórol mintázott Porvár. A szomszédos Tiszaréten (Kiskállóban) a kastély melletti dombnál teríti le a golyó a Viola nevű betyárt.” <http://info.nagykallo.eu/inségdomb/>

*fényességéből néhány sugár Tiszarét helységére is kiáradt [...] nagy kiterjedésű angolkert [...] pompás kastély; kúpos födelét arany gombok ékesítik; dór stílusban épült tornácán az alispán úr délutánonként pipázni szokott, gótikus ívű kapuja előtt az instánsoknak, a kérelmezőknek egész serege téblábolt állandóan. [...] Mindaz amit a Rétyek építettek, monumentális jellegével hivalkodott, s mivelhogy ezeket a közemlékeket közközlésen emelték, ez ismét csak a család évszázados nemességét bizonyítja.*²⁰

Ezt a dombot nevezik a mai napig is az ott élők „Inségdombnak”, s ezt azonosítják azzal a hellyel, ahol a regény főhőse Tengelyi Jónás jegyző beszélget Vándory Boldizsárral a regény elején.²¹ Mindezek mellett le kell szögezni, ha talál is a kutató beazonosítható földrajzi helyeket vagy személyeket, a regényben a magyar nemesi vármegye és a magyar nemesség általános rajzát adja Eötvös, amely a 19. század első felében meghatározta Magyarország egész társadalmát és közjogi berendezkedését.

A nemesi vármegye meghatározó testülete a közgyűlés volt, melynek működésében az adott vármegyében birtokkal rendelkező nemesek vettek részt. Ténylegesen igen széles politikai hatalommal bírt, mivel a központi kormányzati akaratot, melyet a Helytartótanácsban vagy a magyar kamarában megfogalmaztak, kizárólag a vármegye, s ezen belül a közgyűlés által lehetett érvényesíteni. Ha a kormányzervektől érkező rendeleteket a megyék törvényesnek találták, akkor intézkedtek annak végrehajtásáról. Igen gyakran, azonban ellenálltak a központi akaratnak, s megtagadták annak végrehajtását. Sok kérdést azonban közvetlenül a vármegyék saját statútumaikkal rendeztek – mivel adott kérdésre nem kaptak központi intézkedést –, így a vármegye nemessége ténylegesen azt érezte, nélkülük nem történhet semmi ebben az országban. A kormányzati hatalommal való szembefordulás gyakran a bécsi udvari politikával való szembenállásként jelent meg. Így vált általánossá az a nézet, hogy a nemesi vármegye a helyi érdekek érvényesítője, a megyei feladatok egyedüli megvalósítója, egyszerűbben mondva, a megyei nemesség önkormányzata (municipiuma). Nem véletlen, hogy Eötvös politikai pályájának kezdetén, amikor a Helytartótanács korlátozni akarta a megyék statútumalkotási jogát, síkra szállt a nemesi vármegye e jogának sérthetlenségéért. „Szerinte a statútumalkotás joga az egyetlen intézmény, amely fenntartja az országot, ezért legszenvedőbb kötelességének ismeri, hogy abból soha semmit ne adjon fel.”²² Az 1843/44. évi országgyűlés tanácskozásai során azonban megtapasztalja, hogy az a megyei önkormányzatiság, amely a 19. századra megszilárdult szemben áll minden alkotmányos törekvéssel, lehetetlenné teszi a liberális eszmék megvalósítását, a törvény előtti egyen-

²⁰ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 6–7. pp.

²¹ „A dombon, ahonnan elláthatunk a szentvilmosi erdőig, és – ha Tiszarét akác kerítette házain túl tekintünk – mérföldekre követhetjük a Tisza folyását, két férfi ült egymás mellett; elmerülten nézegették a vidéket, vagy talán azokba a gondolatokba merültek, amelyek sokszor látott tájak előtt szinte önkéntelenül is megragadják az emberi szívet, és felidézik régmúlt napok emlékeit.” EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 7. p.

²² GERGELY: I. p., v.ö. VARGA JÁNOS: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 12. Kaposvár 1981. ; Stipta István véleménye szerint az 1840-es években minden reformer municipalista volt. vö. STIPTA ISTVÁN: *Eötvös József önkormányzatvédő centralizmusa*. Napjaink, XXVII. évf. 1988. szeptember, ; STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. OSIRIS, Budapest, 1995. , STIPTA ISTVÁN: *Die Versuche zur bürgerlichen Umgestaltung der Komitate: Vorschläge, Entwürfe, Gesetze 1844–1877*. ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE – SECTIO IURIDICA XXXV. pp. 167–176. (1995)

lőséget, a jobbágyfelszabadítást, s megakadályozza a felelős központi kormányrendszer kiépítését. Így, amikor Szalay László átveszi a Pesti Hírlap szerkesztését, politikai cikkeiben már a centralistáknak, az általa is elfogadott elképzeléseit írja le. Kiáll a törvényhozó hatalom megerősítése és a felelős kormányzati rendszer bevezetése mellett. Így jellemzi a Pesti Hírlapban vármegyéinket: „miután megyei rendszerünk egész politikai életünket elnyelé, s jelenleg oly dolgokkal is foglalkozik, mik vagy a törvényhozás, vagy a községi rendszer teendőihez tartoznak, ha a megyei rendszert – mint olyat – biztosítani akarjuk, a törvényhozás szilárdításáról s erős községi rendszer teremtéséről kell gondolkoznunk; vagy más szavakkal: a megyék jelenleg mind az egyes községek, mind az összes törvényhozás hatáskörébe belevágnak, s ha akarjuk, hogy alkotmányunk céljának megfelelően, és megyei szerkezetünk minden megtámadás ellen biztosítottassék, szükség, hogy az annyit emlegetett önkormányzást valósággá tegyük, azaz közéletünket úgy rendezzük el, miszerint öndolgait csakugyan mindenki önmaga intézze, ti. mi csak egy községet illet, nem a vármegye, hanem csak a község maga, mi az egész országot érdeklí, ismét nem a megye, hanem az országgyűlés vagy egyedül neki felelős tisztviselő...”²³ A megyei önkormányzatot így jellemzi regényében: „Magyarországon vagyunk, ahol kivéve a telkes gazdákat, zselléreket, munkásokat, mesterembereket, gyáro-sokat, művészeket, nem nemes tudósokat, ügyvédeket és orvosokat, nagykereskedőket és kiskereskedőket stb., majdnem minden egyéb ember szabad, nem számítva természetesen azokat, akik az éhség – vagy ami nálunk sokkal gyakoribb – szomjúság kényszeréből eladták magukat. Hiszen Magyarországon vagyunk, ahol ez a szabad nemzet, kivéve külügyeit, belügyeit, hadügyeit, kereskedelmi ügyeit, egyházi ügyeit, közoktatásügyeit és más egyéb ügyeit, az önkormányzat elve szerint egészen önmaga kormányozza magát.”²⁴ Azt a vármegyét, amely a legnagyobb hatalommal bír, a továbbiakban Eötvös tömören így mutatja be – annak a jelenetnek a kapcsán, amikor főhősét Tengelyi Jónást, mint nem nemes embert eltávolítják a közgyűlésről –. „De tekintetes uram, [...] a megyeházánál vagyunk! [...] - Isten engem, nem látom, hogy ott volnánk! [...] Ez a ház a közcsend fenntartására épült, és itt egy becsületes embert leütéssel fenyegetnek! Itt bírákat keresünk, és fütykösöket találunk! Bizony, latrok barlangjában gondolhatná magát az ember, ha körültekint.”²⁵ Ahhoz, hogy „latrok barlangjának” nevezze a közgyűlést Eötvösnek be kellett mutatnia a megye legfontosabb tisztségviselőit, akiket az évszázadok során keletkezett alkotmányos törvények alapján a közgyűlésen választottak meg. Magyarország történeti alkotmányát, vagy legalább is azt, amit a reformkorban értettek alatta a következőkben adja vissza Eötvös a Magna chartával összehasonlítva: „A két alkotmány közötti rokonság tény, s ebben – legalább hazánkban kevesen kételkednek, bár némelyek szerint az angol és a magyar magna charta csak annyira hasonlít egymáshoz, amennyire a nagyobb családokban az idősebb és a fiatalabb testvérek: az idősebb örököl minden értéket, a fiatalabbik csak fényes címet. Ki tagadhatja, hogy mindkét alkotmány a tizenharmadik század gyermeke? Hogy a hét évvel fiatalabb magyar nagy levelet nem sokkal különb király adta ki, mint aminő az angol Földtelen János volt? Hogy némely kicsiségeken kívül – mint például: sajtószabadság, esküdtszékek,

²³ EÖTVÖS JÓZSEF: *Mi teszi megyei rendszerünket az alkotmány biztosítékává?* In: Eötvös: Reform és hazafiság II.

²⁴ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 108. p

²⁵ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 142. p

*miniszteri felelősség, jogegyenlőség stb. – egyéb fő dolgokban nincs mit irigyenünk az angoloktól? Hiszen gazdag klérusunk nekünk is van, ugyancsak fennáll nálunk is az írott és íratlan jog közötti különbség, pereink nekünk is hosszúak, az ügyvédek nálunk is drágák, a bírák hatalmaskodóak, sőt ha kissé megpiszkáljuk a dolgot, maguk a törvénytíprások sem hiányzanak.*²⁶

A vármegyei közgyűlés egyik legfontosabb hatásköre a tisztségviselőinek a megválasztása volt. Közülük is a legfontosabbak, az alispán, a szolgabírák és az esküdtek. Eötvös igen jól jellemzi, találó elnevezésekkel is, regényében e tisztségek betöltőit és azok hivatalát. A szolgabírák a magyar közjogban igen fontos szerepet tölthettek be.²⁷ Ők voltak azok, akiket a királyi szervensek saját maguk közül választottak meg, hogy egymás közötti vitás ügyeiket el tudják intézni. A bírói hatalom megszerzése döntő jelentőségűnek bizonyult a rendi monarchia létrejöttében, a 19. századra azonban a bírászkodás mellett számtalan közigazgatási feladatot is el kellett látniuk a szolgabíráknak. Ennek bemutatására Eötvös Nyúzó Pál alakját használja fel: *„kétségkívül a legnehezebb legtöbb bajjal és fáradtsággal járó hivatal, melyet ember csak viselhet széles e világon. A szolgabíró a közrend fenntartója, gazdagok és szegények védelmezője, járásának apja és bírója: közbenjárása nélkül igazságot senki sem találhat. Ő a vizek szabályozója, utak és hidak építtetője, szegények pártfogója, iskolák felügyelője, fővadászmester, ha farkas bukkan fel valahol, körorvos, ha dögmirigy fenyeget, váltótörvényszékek végrehajtója, büntetőtörvényi vizsgálódó, rendőrségi bíró, elszállásolandó katonák hadi biztos, mezei csendőr, kórházak ellenőre, szóval minden, amitől csak élünk, mozgunk és vagyunk.*”²⁸ Érdemes Eötvös megállapítása mellé összehasonlításként idetenni, mit írt Csizmadia Andor a főszolgabíróról: *„felügyelt az egész járásra, a vármegyétől a hivatalos irományok, melyek az egész járást illették, őhöz kérték. A főszolgabíró hatáskörébe tartoztak: a katonák kiállítását, a lakosság összeírása, a helységek kötelezettségeinek ellenőrzése, a nemesség összeírása a katonai felkelés céljából, az utak karbantartása. A főszolgabíró hajtja végre a járás területén a vármegye, az alispán utasításait, elintézi a lakosság panaszait.”*²⁹ Eötvös az általános jellemzésen túl, a szolgabíró által végrehajtott egyes feladatokat is találóan jeleníti meg a regényben. A szolgabíró legfőbb segítője az esküdt, akit Kenyházi Andrásban személyesít meg az író: *„a főbíró jobbkeze volt, éspe-dig nem olyan, aki állandóan tudatában ne lenne, mit is cselekszik a bal; éppen ellenke-zőleg, jól ismerte előljárója akaratát. Jó keresztény lévén Kenyházy főesküdt alkalmazkodott a szentírás szavaihoz: ha egyik pofánkon megcsapattunk, tartsuk oda a másikat is; valahányszor főbíráját megsértették – a sértések sértésével, a megvesztegetéssel –, ő is odatartotta a markát, sőt kész volt a legnagyobb haragra lobbanni, ha rajta nem követték el ezt a méltatlanságot. Téved azonban, aki őt könnyen megvesztegethetőnek gondolja: az ő lekenyerezésénél nehezebb, szinte veszélyesebb dolog talán nem is volt a világon, aki csak egyszer is tanúja lehetett annak a gorombaságnak, amely az esküdtből nemes fölindulásában kitört, remegve nyújtotta át ajándékait a szilárd jellemű bírónak,*

²⁶ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 85. p.

²⁷ BÉLI GÁBOR: *A nemesek négy bírója*, Dialog-Campus PTE ÁJK, Pécs, 2008.

²⁸ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 12. p.

²⁹ CSIZMADIA ANDOR: *Az állami szervezet a mohácsi vész után*. In: Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: *Magyar állam- és jogtörténet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 194. p.; ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1946, 127–134. pp.

aki egyébiránt az efféle sérelmekért, mennél inkább felbosszankodott, annál inkább kedvezett, hacsak az ellenfél még hathatósabb sértésekkel nem kereste a jóindulatát.”³⁰ De a 19. század megyéjének tisztikarához hozzátartozott a várnagy, akit Karvaly Ágoston személyén keresztül így jellemez Eötvös: „Ötödik fia volt édesapjának, aki édesapjának megint csak ötödik fia lévén, a karvali birtoknak sokszoros osztással kiszámítható részét kapta örökségül: így Ágostonnak nagy kiterjedésű birtok ugyan nem jutott – a közmondása vált hét szilvafa már apjára sem illett –, csak éppen annyi, amennyiből magyar nemesember becsülettel élélhet. Hiszen nálunk ezzel a néhány szócskával: „nemesember vagyok”, fizetés nélkül átmehetünk hidakon és utakon: a magyar nemesember tudvalevőleg inkább jogaiból él, mint földjéből.”³¹ Eötvös a Pesti Hírlap hasábjain összegezte az 1843/44. évi országgyűlési tárgyalásoknak eredményeit, ahol kénytelen volt megállapítani, hogy kudarcot vallott a kormányzatnak, illetve az azt támogató reformereknek az a javaslata, hogy az egy jobbágyteleknél kisebb földet bíró nemességet megadóztassák. Werbőczy István által a Hármaskönyvben³² is rögzített sarkalatos nemesi jogok egyik legfontosabbika, a nemesi adómentesség volt, amelyhez a nagybirtokos arisztokrácia éppúgy ragaszkodott, mint az armalista.³³

Már meg sem lepődik az olvasó, amikor Eötvös jellemzésében olvashat a megye adószedőjéről: „Sáskayt sok szerencsétlenség érte életében: a legnagyobb, amelyről erős lelkületénél fogva ő maga sosem beszél, benne áll a megye jegyzőkönyvében. Főadószedő korában tudniillik hiány találtatott a rábízott pénztárban, hiába hajtogatta, hogy a pénzt ellopták, s hogy látta is a tolvajt, a kormány – ez egyszer Sáskay nézete szerint mind a haza, mind a természet törvényeit is megsértve – felfüggesztette az adószedőt hivatalától. És bár Taksony megye tizenháromszor írt fel, és sérelemmel fenyegetőzött, az oly nagyérdemű férfiút mégsem jelölhette többé előbbi hivatalára, mellyel fölruházva nemcsak hogy magának vagyont nem szerzett, de még el is vesztette egész birtokát – kártyán.”³⁴

Ha a nemesi vármegyének, amely a politikai hatalom szinte teljességével bír, a tisztégszélőit, így mutatja be Eötvös, akkor érthető, hogy publicisztikájában éppen arra tesz kísérletet, hogy megfogalmazza milyen változtatásokra van szüksége ennek az országnak. A Teendőink című cikksorozatban a politikáról a következőket vallja: „A politika – ti. az egyedüli célszerű politika – nem egyéb, mint az egyszerű józan észnek egy egész nemzet viszonyaira való alkalmazása; a kik valamely közállomány dolgaiba befolyanak, nem tehetnek célszerűbbet, mintha ugyanazon elvek szerint járnak el, melyeket minden józan egyes ember saját dolgaiban követni szokott. [...] hol a nép alkotmánnyal bír, ott [...] minden terv csak annyiban kivihető, amennyiben annak célszerűsége a többség által elismertetik, s minden politika csak annyiban jó, amennyiben mindenki által meg-

³⁰ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 13–14. pp.

³¹ EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 65. p.

³² WERBŐCZY ISTVÁN: *Hármaskönyv*. I. 9. cím, In. Magyar Törvénytár, 1899.

³³ Eötvös tudatában volt annak, hogy a vármegyei reformokat nem lehet gyorsan végrehajtani. Ennek hangot is adott. „A törvényhatósági rendszer tökéletesítése s korszerű kifejlődése iránt nem élünk [...] vérmes reményekben [...] csak a múlt országgyűlésre hivatkozunk, hol mindazon tárgyakban, melyekre nézve nagyobb szerű újítások történtek, a jelen törvényhatósági rendszer mellőzésével, a törvényhozási központosítás rendszere fogadtatott el törvényhozóink által.” EÖTVÖS: *Reform és hazafiság*. II. Állásunk.

³⁴ EÖTVÖS: *A falu jegyzője* 66–67. pp.

érthető.”³⁵ Mindebből következik, hogy a reformkori közjogi rendszert meg kell változtatni. Meg kell valósítani a felelős kormányzati rendszert, érvényesíteni kell, hogy az országgyűlés által alkotott törvényeket a megyék végrehajtsák, s a megyéknek csak annyi hatáskört szabad meghagyni, amennyi az adott megye ügyeinek végrehajtásához kell.³⁶ Ezért kell a megyei tisztújítások gyakorlatát is oly módon megváltoztatni, hogy az összeegyeztethető legyen a felelős kormányzati rendszerrel. Miután a megyei közgyűlésen részt vevő birtokos nemesek kizárólag saját maguk közül választották meg a tisztviselőket, mely választásokon a megvesztegetés, a korrupció igen gyakori volt³⁷, Eötvös hitet tett arra, hogy szavazati jogot kell kapnia a felszabadított jobbágyságnak, azaz be kell vezetni, a censushoz kötött népképviselési választójogot. E téren vitába szállt Kossuth Lajossal is, aki elegendőnek tartotta a honoráciorok választójogának biztosítását.³⁸ Eötvös tisztában van a központosítás, a centralizáció veszélyeivel is, de mégis szükségesnek tartja az alkotmányos garanciák közé szorított felelős kormányzat kialakítását. Arra figyelmeztet, hogy az egyes vármegyék is elkülönülnek egymástól, mert „minden egyes megye[...] külön tervezve közmunkáit, szoros utasításokat által lekötött követekkel járulva a törvényhozáshoz, az egységnek, mint Svájc, már csak külső színtét tartja fel, míg minden egyes törvényhatóság külön életet élve, statutárius hatalmánál fogva, külön kis törvényeket alkot kis körének.”³⁹ 1844-ben, már nagyon határozottan áll ki a polgári alkotmányos rendszer kialakítása mellett. Célként határozva meg az országgyűlésnek felelős kormány létrehozását. Ehhez kellett a nemesi vármegye évszázadok alatt kialakult és megszilárdult hatalmát úgy átalakítani, hogy az összeegyeztethető legyen ezzel a kormányzati rendszerrel. Ennek a célnak az elérésének volt egyik eszköze A falu jegyzője, amelyben a romantika eszközeit is igénybe véve mutathatta be a nemesi vármegye változatlan formában való fennmaradásának tarthatatlansá-

³⁵ EÖTVÖS: *Teendőink V.* In: Eötvös: Reform és hazafiság. II.

³⁶ Ezt a gondolatot fejtegette ki Állásunk című cikkében, ahol az Erdélyi Híradó és a Pesti Hírlap véleményét egyeztetve a törvényhatósági rendszer átalakításának apropójából: „Az Erd. Híradó nyilván kimondja: 'hogy a törvényhatósági rendszert csak addig kívánja feltartani, míg jobb rendszer által feleslegessé tétetik,' a P. Hírlap pedig ... kijelenti: hogy 'a helyhatósági garanciákról csak azon arányban fog lemondani a központosítás kedvéért, amennyiben más, hathatósabb garanciákat tudnánk magunknak kivívni.'” EÖTVÖS: *Állásunk*. In: Eötvös: Reform és Hazafiság II.

³⁷ Regényében a megvesztegethetőségről többek között így ír: „Azokban az országokban, ahol szabadok a választások, gondoskodtak arról, hogy e fontos jogot független egyénekre bízzák, azaz olyanokra, akik anyagi szükségén felül állnak. Miután törvényeink erről nem gondoskodtak, és számos teljességgel vagyontalan nemes is fölruháztak választójoggal, az ilyen módon keletkező hiányt egyeseknek pótolniuk kell. Nevezetesen gondoskodniuk kell arról, hogy a választók, legalábbis addig, amíg nehéz foglalatosságukban eljárnak, ne szenvedjenek szükségét semmiben. Ez természetesen csakis úgy történhet, hogy amíg a korteskedés és maga a tisztújítás tart, gondoskodnak ételről, italról, és néha egypár forintot adnak kárpótlásul azoknak, akik nemesi kötelességük teljesítése közben, munkájukat mulasztva, kárt szenvednek.” EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 91. p.

³⁸ „Eötvös [...] érvelése [...], mellyel megtámadja azt a javaslatot, hogy a honorácior-réteget, vagyis a nem nemesi értelmiséget 'kiemeljék' a nép köréből, s külön biztosítsanak neki szavazati jogot: újabb kifejezését adja felfogásának a nép és az értelmiség egymásra utaltságáról...” SÖTÉR: *Eötvös József*, 132. p.; STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*; RUSZOLY JÓZSEF: *A választási bíráskodás szabályozásának története hazánkban a reformkortól az 1945-VIII.tc. megalkotásáig*. In: Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok 2.* Szeged, 1992.

³⁹ EÖTVÖS: *Állásunk*. In: Eötvös: Reform és Hazafiság II.; Sötér megfogalmazásában „a liberális nemességet állítja pellengérré [...] azt a nemességet [...] amelyik a haladást csupán a maga osztályérdekeiért, s az ország átalakítását csupán a maga kiváltságainak megtartásával képes elfogadni.” SÖTÉR: *Eötvös József*. 137. p.

gát. Ehhez szükségszerűen hozzátartozott a városok önkormányzatának átalakítása és a közteherviselés bevezetése Magyarországon.⁴⁰

Miközben Eötvös a liberalizmus eszméinek megfelelő parlamentáris alkotmányos rendszer kialakítása mellett érvel, a Habsburg Birodalommal való kapcsolat fenntartását, azaz a perszonálunio megtartását is szükségesnek tartja. Ugyanabban a cikkében, amelyben célként határozza meg a felelős kormány megteremtését, hivatkozik az 1790: 10. törvény rendelkezésére: „Magyarországnak függetlenségét s külön törvényei szerint leendő kormányzását biztosítja; valamint azt, hogy hazánk alkotmánnyal bírt, melyet a birodalom többi tartományai nélkülöztek, annak egységét nem veszélyezteté, úgy az egység nem gyengülhet, ha alkotmányunkban oly változások történnek, melyeknek tételét már a *sanctio pragmatica* midőn azokat a király s rendek megegyezésétől feltételezé, előre látta.”⁴¹

Eötvös József éles kritikát mondott regényében a nemesi vármegyéről. De Tengelyi Jónás jegyző, Vándory Boldizsár lelkész és Völgyesi ügyész személyében olyan embereket rajzolt meg, akikre támaszkodva az általa elképzelt reformokat végre lehet hajtani. Ezért adja a jegyző szájába politikai elképzelésének kiindulópontját: „A nemesség megyei rendszerével sáncokat épített maga köré, amelyek mögött kiváltságait évszázadokon keresztül védelmezni tudta a törvények ellen is. Ha már ezt az állapotot nem akarjuk megváltoztatni, miért nem vesszük be a népet is a sáncok mögé? Az a szerkezet, amely elég erős ahhoz, hogy megvédelmezze szabadságunkat, olyan gyenge volna, hogy a népet az elnyomástól sem őrizhetnénk meg vele?!“⁴²

Nincs lehetőség arra, hogy az Eötvös által regényében felvetett valamennyi kérdést elemezhesünk. Hiszen elmondta olvasóinak, mit gondolt a nevelésről, mit gondolt a megye statáriális hatalmáról. Utalt a jobbágyok felszabadításának szükségességére és az ösiség eltörlésére. A regény hűen tükrözi mindazt, amit Eötvös József alkotmányos életünk átalakításáról gondolt.

---

⁴⁰ SZABAD GYÖRGY: *Eötvös József a politika útjain*. Századok 660–661. pp.; GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF: „*Kinyilatkoztatom előre, hogy a' régi eretnek vagyok ma is*” A centralisták önállósága és integrálódása az 1847-es országgyűlésre való készülődéskor., Századok, 2013. 147. évf. 5. sz.1093. p.; KAJTAR ISTVÁN: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 36–44. pp.;

⁴¹ EÖTVÖS: *Állásunk*. In: Eötvös: Reform és Hazafiság II.; Magyar Törvénytár, Budapest, Franklin-Társulat, 1900. 1790: 10. tc. idézni vö. GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF: „*Kinyilatkoztatom előre, hogy a' régi eretnek vagyok ma is*”. A centralisták önállósága és integrálódása az 1847-es országgyűlésre való készülődéskor. Századok, 147. évf. 2013.5. sz. 1099–1100. pp.

⁴² EÖTVÖS: *A falu jegyzője*. 121. p.